

Židovská kultura

Pojem **židovská kultura** zahrnuje široké spektrum židovských specifík, které se objevují v kultuře jako takové, bez rozdílu místa i času.

Židé se zvláště po druhém zboření Chrámu v Jeruzalémě (roku 70 n. l.) usazovali v nejrůznějších místech Evropy, Afriky a Asie, a postupně tak vytvářeli židovské komunity v diaspoře. V průběhu staletí byli Židé ovlivňováni kulturním prostředím daných zemí, a naopak majoritní společnost přijímala přímo či nepřímo židovskou kulturu. Společným duchovním dědictvím se pro křesťanství, islám i židovství stala Bible a zanechala stopy v jazyce i literatuře všech evropských zemí. Pro literaturu a výtvarné umění i hudbu je nejbohatším zdrojem námětů a motivů.

V jazyce se její vliv projevuje především v přenášení prvků z jednoho jazyka do jazyka jiného – například v českém jazyce: jména osobní jako Josef, Michal, Jonáš či slovní spojení, která se stala součástí hovorové češtiny jako abrakadabra, amen, balzám, belzebub, karban, moloch, pajzl, šlamastyka. Opačným způsobem například ovlivňoval německý jazyk hebrejštinu. Byl vytvořen jazyk známý pod jménem jidiš, kterým mluvili Židé převážně v oblasti Haliče (Polsko, Zakarpatská Ukrajina, Rusko, část Rumunska a Maďarska). V jidiš vznikala četná literární a hudební díla, například I. B. Singer, jidiš divadlo. Také vliv španělského jazyka na hebrejštinu se projevil vznikem dalšího židovského jazyka – **ladino** (dodnes rozšířené ladino písně).

Ve výtvarném umění byla situace jiná. Na rozdíl od křesťanství, které využívalo a podporovalo výtvarné figurální vyjádření a v rámci něhož vzniklo mnoho mistrných děl, židovská tradice se figurálním projevům vyhýbala z obavy, že by mohly být zneužity k modloslužbě (viz příkázání z Tory o zákazu znázorňování Boha a člověka jako božích stvoření a zákaz klanění se modlám). V moderním umění se samozřejmě vyskytují i význační židovští umělci, např. Amedeo Modigliani, Marc Chagall či Otto Gutfreund.

Mnohem více se touha po uměleckém vyjádření projevovala v architektuře a dekoraci synagog. Na celém území Evropy jsou dochovány synagogy¹, které svou bohatou výzdobou i architekturou dokládají rozmanitost vlivů.

První synagogy na našem území byly dřevěné, od středověku se však začaly stavět zděné synagogy. Nejstarší dochovanou synagogální stavbou Čech a Moravy je raně gotická **Altneuschul (Staronová synagoga)** v Praze, která patří k největším světovým židovským památkám. Z období pozdní gotiky a renesance jsou například synagogy v Holešově, Kolíně, Vysoká a Pinkasova v Praze. Z období baroka a rokoka se dochovaly například synagogy v Boskovicích, Jičíně, Mikulově, Klausova v Praze a Třebíči.

¹ Jenž nepodlehly zničení za protizidovského pronásledování v průběhu věků.

Židovská kultura

Zachované synagogy v empírovém a klasicistním stylu jsou např. v Praze Uhříněvsi a v Prostějově. Pro přelom 19. a 20. století jsou typické přestavby do tzv. historizujících slohů (novogotika), viz Maiselova synagoga a maurský styl, viz Španělská synagoga v Praze.

Dalším rozšířeným výrazovým prostředkem se staly ornamenty a symboly, které lze nalézt nejen v synagogách, ale kupříkladu jako součást reliéfů na židovských náhrobcích. **Židovská symbolika** je pro židovskou tradici velmi důležitá, objevuje se v židovské mystice (Kabala), v rabínských spisech (Talmud), v synagogálním umění, ve výzdobě rituálních předmětů i jako součást dekorací v židovských domácnostech. Např. vinný hrozen (království Boží, Izrael, 12 kmenů, plodnost), Davidova hvězda (hexagram = šesticípá, nebo na starověký pentagram = pěticípá, odkazující na Šalamounovu pečeť; symbolizuje jméno David), korunka (ornament představující královský trůn, Toru, symbol kněžství), strom-palma (stvoření, lidský život, požehnání), lev, držící lékařský nástroj (Juda = lev, profesí lékař), jelen (krása, milenecký vztah, jméno Hirsch = p. Jelínek)

Židovské hřbitovy a synagogy jsou jedny z mála památek, které se zachovaly z doby středověkých ghatt. Pražská židovská komunita patří k nejstarší v Evropě. První dokument, zachycující přítomnost židovských kupců na našem území, pochází z 10. století ze zprávy židovského kupce Ibrahima Ibn Jáкова. První osídlení vznikala na obchodně důležitých místech – v okolí Vltavy, tržišť a v podhradí. Začátkem 13. století se tato osídlení postupně měnila v ghetta. Z tohoto období se dochovala raně gotická Staronová synagoga. V 15. století byl založen a je dodnes zachován Starý židovský hřbitov, který patří mezi nejvýznamnější památky Prahy.

Za rozmach kultury pražského ghetta je považováno 16. století – období tzv. Zlatého věku – především vláda císaře Rudolfa II. Mezi význačné postavy židovské renesanční Prahy

patří například **Maharal (rabín Löw)**, který v židovských kruzích proslul svou moudrostí a pedagogickými inovacemi (bojoval proti scholastice). Mezi širokou veřejností je dodnes známá pověst o **Golemovi**, kterého údajně stvořil na obranu ghetta před pogromy.

Židovská kultura

Mezi další osobnosti můžeme počítat **Mordechaje Maisla**, primase židovské obce, bohatého kupce a mecenáše, který udržoval kontakty s císařským dvorem. Svou dobročinností přispěl ke zvelební ghetta – postavil kromě Maislovy synagogy Vysokou synagogu, radnici, sirotčinec aj. Dále historik, matematik a austronom **David Gans**, který spolupracoval s Johannem Keplerem a Tycho Brahem. Jeho jméno je na náhrobku symbolizováno Davidovou hvězdou a reliéfem ve tvaru husy. Na přelomu 17. a 18. století žil v Praze **David Oppenheim**, vrchní pražský rabín, jehož unikátní sbírka židovských manuskriptů je dnes součástí knihovny Oxfordské univerzity. Všichni tito a další významní představitelé středověku jsou pohřbeni na Starém židovském hřbitově.

Snahy o emancipaci a obnovení židovské identity, charakteristické pro 19. století, vyvrcholily především v tvorbě pražských židovských německy píšících autorů. Fenomén „**pražské židovské německé literatury**“ představuje jeden z nejdůležitějších souborů literárních děl psaných v němčině, poutající zájem odborné i široké veřejnosti na celém světě. Většina autorů hovořila jak německy, tak česky a byla součástí kulturního prostředí kosmopolitní Prahy. **Pavel Eisner** proslul jako překladatel a literární historik, dále **Franz Kafka** – spisovatel, **Gustav Meyrink** – bankéř, spisovatel, **Franz Werfel** – spisovatel, **Max Brod** – literární kritik, spisovatel a vydavatel, **Egon Ervin Kisch** – novinář. Určitou dobu v Praze působil i význačný filosof a spisovatel **Martin Buber**. Kromě spisovatelů patřících do německého kruhu tu působili i čeští židovští autoři a umělci, například **Karel Poláček**, **Ota Pavel**, **Jiří Voskovec**, **Jiří a František Langrovi**, **Vojtěch Rakous**, **Jiří Orten**, **Egon Hostovský**, **Norbert Frýd**, **Arnošt Lustig**, **Hugo Haas** (herec), **Otto Gutfreund** (sochař), **Eduard Goldschtücker**, **Julius Zeyer**, **František Gellner**, **Jaroslav Vrchlický**, **Ivan Olbracht**, **Viktor Fischl**, **Ludvík Aškenazy**.

Specifickou součástí židovského umění se stala tvorba v Terezínském ghettu. **Terezínské umění** vznikalo v době nacistické perzekuce v letech 1942–45. Nejčastějším uměleckým projevem byly kresby dospělých i dětí, divadelní a hudební představení, psaní deníků a básní. Mezi terezínské umělce patří například Bedřich Frinta, Leo Haas, Moritz Nagel, Felix Bloch, Otto Ungar. V pražské Pinkasově synagoze je vystavena část dětských kreseb z celkového počtu 15000 dochovaných děl. Většina autorů se nedožila konce války.

Židovská kultura

V současné době žije v České republice zhruba 10 000 až 15 000 Židů, jen malé procento z nich je registrováno v nějaké židovské organizaci. V Praze žije přibližně 4 500 Židů, přičemž 1 600 registrováno na Pražské židovské obci (PŽO). Na území České republiky působí 10 židovských obcí (dále jen ŽO), před válkou zde bylo 150 ŽO, a řada dalších židovských sdružení a spolků na podporu židovské kultury a vzdělávání (sportovní a taneční klub, šachový a turistický kroužek, spolky pro přeživší šoa, unie mládeže aj.). V Praze byla založena mateřská, základní škola a gymnázium a odpolední škola. Každá ŽO je zastupována zvoleným představenstvem, při čemž PŽO má také oddělení pro kultovní záležitosti pod vedením vrchního rabína. V Praze kromě vrchního rabína působí i několik dalších rabínů – ortodoxní, konzervativní i liberální.

